

Danuta Chmielowska, *Lustrzane odbicie rzeczywistości. Proza literacka a historia polityczna Turcji XX wieku*, Wydawnictwo Naukowe Dialog, Warszawa 2018, 318 s., ISBN 978-83-8002-578-3

Praca *Lustrzane odbicie rzeczywistości. Proza literacka a historia polityczna Turcji XX wieku* prof. Danuty Chmielowskiej, turkolożki wykładającej na Uniwersytecie Warszawskim i Uniwersytecie Stambulskim, sytuuje się na pograniczu rozważań historyczno-literackich, historycznych i politologicznych, ale też ma nader ambitne zadanie – przedstawienie dwudziestowiecznej prozy tureckiej we wszystkich jej niełatwych uwikłaniach w konteksty historyczne, przemiany świadomości narodowej i przenikanie się tradycji rodzimej z nurtami europejskimi. Obszernie, ale i na tyle syntetycznie, by wywód pozostał przejrzysty, autorka przedstawia turecką „pękniętą duszę”, wrażliwą na tendencje popychające ją ku przeciwieństwu, objawiającą się w mentalności rozbitej między nowoczesnością a głębokim zanurzeniem w tradycji i religijności, kompleksy prowincji i relacje pokoleniowe. Maluje odbijającą się w literaturze panoramę, na którą składają się narodotwórcze, sprzeczne koncepcje osmanizmu i okcydentalizacji, ruch laicyzacji społeczeństwa, problemy swobody obyczajowej, nową świadomość wielkomiejskich elit. Dzięki autorce czytelnik ma lustrzane, artystyczne odbicie rzeczywistości Turcji XX w.

Tłumaczenia tureckiej prozy współczesnej ukazywały się w Polsce w XX w. niezbyt często. Obawiano się, że jej twórcy, przedstawiający zazwyczaj lokalne problemy swego kraju, nie zainteresują polskiego czytelnika. Także obecnie współczesna literatura turecka, chociaż postrzegana przez pryzmat twórczości Orhana Pamuka, laureata Nagrody Nobla w dziedzinie literatury z 2006 r., nadal nie jest wystarczająco znana polskiemu odbiorcy, a zasługuje na uwagę jako jedna z ciekawszych literatur świata. Poruszane w niej problemy, dotyczące koegzystencji kultury europejskiej i muzułmańskiej czy tożsamości Turków, należą do ważnych zagadnień cywilizacyjnych, politycznych i gospodarczych współczesności. Turecka proza przyciąga nie tylko egzotyką, ale także diagnozami polityczno-społecznymi.

Dostępne na rynku polskim powieści i opowiadania prezentują wielką panoramę tureckiej tożsamości, a ich autorami są np.: Orhan Pamuk (1952), Emine Sevgi Özdamar (1946), Moris Farhi (1935), Ahmed Hamdi Tanpınar (1901–1962), Peyami Safa (1899–1961), Kemal Tahir (1910–1973), Tarık Buğra (1918–1994), Halide Nüsret Zorlutuna (1901–1984),

Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889–1974), Münevver Ayaşlı (1906–1999), Müfide Ferit Tek (1892–1971), Sâmîha Ayverdi (1905–1993), Attila İlhan (1925–2005), Emine Işın (1938), Pınar Kür (1943), Solmaz Kâmuran (1954), Feridun Zaimoğlu (1964), Ayşe Kulin (1941) czy Elif Şafak (1971).

Lektura książki pozwala jasno określić cechę charakterystyczną twórczości pisarzy tureckich, jaką jest przedstawianie zachodzących w XX w. przemian społeczno-politycznych w Republice Turcji, ukazanie szerokiego historycznego, socjologicznego i obyczajowego tła i w tym kontekście dokonanie milowego kroku w formowaniu nowoczesnego, europejskiego społeczeństwa. Zasługuje na uwagę opisanie problemów, z jakimi borykało się ono na co dzień, poniesionych zwycięstw i porażek, walki o godne miejsce wśród narodów świata.

Dla pełniejszego ukazania genezy podejmowanych przez twórców literatury zagadnień, część książki, zatytułowana *Wprowadzenie*, w zarysie przedstawia sytuację społeczno-polityczną w Imperium Osmańskim w okresie wielkich reform w drugiej połowie XIX w., narodziny literatury osmańskiej typu europejskiego (Avrupai Türk Edebiyatı), a następnie kierunku Edebiyat-ı Cedide, czyli Nowej Literatury. Część pierwsza opisuje nowe tendencje w prozie na początku XX w. w czasie II monarchii konstytucyjnej 1910–1918 (Milli Edebiyat), trudne wybory ideologicznego samookreślenia się inteligencji i bohaterstwo ludności anatolijskiej w okresie wojny wyzwolenczej (Milli Mücadele 1919–1922).

Część druga książki zawiera krótką historię społeczno-polityczną od powstania Republiki Turcji, czyli od roku 1923, po koniec lat 90. XX w. Część trzecia natomiast, równie ciekawie jak poprzednie rozdziały, charakteryzuje prozę Republiki Turcji z podziałem na poszczególne okresy oraz panujące wówczas tendencje literackie. Po okresie Atatürka (czyli po 1940 r.) dalsze etapy literatury, wyznaczające jej rozwój, również zostały w zarysie scharakteryzowane, tj. lata 1940–1954, 1960–1980, 1980–2000, przy czym periodyzacja zastosowana w książce wynika przede wszystkim z wagi wydarzeń politycznych, jakie wywarły wpływ na literaturę turecką, która niezwykle szybko reagowała na każde ważne posunięcie rządzących w walce o polepszenie bytu społeczeństwa.

Godny polecenia jest, dopełniający wiedzę zdobytą przez czytelnika, *Aneks* (część czwarta), zawierający bardziej szczegółowe omówienie wybranych utworów prozatorskich jako przykładów ilustrujących poszczególne zagadnienia nurtujące społeczeństwo, które znalazły oddźwięk w literaturze. Część tę rozpoczyna rozdział o małżeństwie i rodzinie, a problematyka z tym związana pojawia się już w prozie okresu Tanzimat, dając możliwość prześledzenia epokowych zmian dokonujących się w zakresie

ujęcia tematu i rozwoju gatunków literackich. Były to nieśmiałe próby przemian cywilizacyjnych, zbliżenia do Europy Zachodniej, jak też modernizacji życia i zmian w mentalności przeciętnego Turka.

Oczywiście omawiane motywy – nowy obraz rodziny, stosunek do kobiet, wydarzenia polityczne i problemy mniejszości etnicznych, rola islamu w życiu społecznym – poruszane były przez wielu pisarzy o różnych poglądach. Przedstawienie stanowiska wybranego przez autorkę pisarza podyktowane było faktem, że albo dany literat zajął się tematem po raz pierwszy, albo też to on z zaangażowaniem analizował i drażył dany temat społeczny czy polityczny. Chodziło o zarysowanie panoramy problemów trawiących społeczeństwo tureckie w XX w., w dobie wielkiego zainteresowania świata Turcją, a nie tylko prezentację pisarzy.

Autorka niniejszej pracy ma na swoim koncie liczne artykuły o literaturze i współczesnej historii Republiki Turcji. Od lat prowadzi badania dotyczące tych dziedzin, wykorzystując cykliczne wyjazdy do tureckich uczelni i spotkania z krytykami literatury, ma stały kontakt z wybranymi pisarzami tureckimi oraz na bieżąco śledzi wydarzenia literackie, a owocem tego jest prezentowana książka.

Zastosowane nowe metody badawcze i nowe źródła umożliwiły wzbogacenie informacji o powieści i noweli tureckiej XX w.

Mikołaj Sobczak